

Üç Nesil Almanya Türklerinin Dışlanma – Ayrımcılığa Uğramaları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma

A Comparative Study Of The Discrimination Experiences Of Three Generations German-Turks

Öğr. Gör. Vedat Martin İNCE

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Milas Meslek Yüksekokulu
ORCID No: 0000-0001-7523-4467

ÖZET

1961 yılında başladığı işçi alımını 1973 yılında sonlandıran Almanya’da, bugün yaklaşık 2,8 milyon Türkiye kökenli insan yaşamaktadır. 60 yılı aşan bu göç süreci içinde en az üç nesil Almanya Türkü bu ülkeyi kendilerine yaşam alanı olarak seçmiş ve kalıcı hale gelmişlerdir. Geçen uzun süreye rağmen Almanya’daki Türk azınlık farklı tip ve seviyelerde dışlanmaya maruz kalmakta, ırkçı saldırılar vakayı adiyeye sayılmaktadır. Amacımız, göç süreci içinde gelişen üç neslin dışlanma istatistiğini, o nesle isabet eden bileşenlerle ilişkilendirip yorumlamaktır. Nicel araştırma deseni kullanılan çalışmada, Almanya’da yaşayan 316 kişiden anket formu ile veri toplanmış, nesil ile dışlanma deneyimi arasındaki ilişki anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Araştırma sonucunda, birbirinden farklı sosyal, kültürel, ekonomik ve pedagojik gerçekler içinde yetişmiş olan üç neslin, dışlanma deneyimlerinin birbirinden farklı olduğu görülmüştür. Bikültürel kimlikler üreterek, Alman Ulus devleti yapısı içinde entegre bir konum alan nesillerin, dışlanmaya daha fazla uğradıkları saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Almanya göçü, dışlanma, ayrımcılık, üç nesil

ABSTRACT

Today, around 2.8 million people of Turkish origin live in Germany, which began recruitment in 1961 and ended in 1973. In this more than 60-year migration process, at least three generations of German-Turks chose this country as their living space and became permanent. Despite the long period of time, the Turkish minority in Germany is exposed to different forms and degrees of exclusion, racist attacks are considered to be commonplace. Our aim is to correlate and interpret the discrimination statistics of three generations that developed during the migration process with the components of that generation. In the study with a quantitative research design, data from 316 people living in Germany were collected using questionnaires and an attempt was made to understand the connection between generational experiences and experiences of discrimination. The result of the research showed that the three generations, which grew up in different social, cultural, economic and educational realities, had different experiences of discrimination. It turned out that the generations that take an integrated position in the German nation-state structure through the production of bicultural identities are more likely to be discriminate.

Keywords: Migration, German immigration, exclusion, discrimination, three generations

1. GİRİŞ

Göç, sebeplerinden bağımsız olarak, tüm toplumsal gruplar için zorlayıcı ve yıpratıcı sonuçlar üreten, göçmen ve kabul toplumları için sıra dışı meydan okumalar doğuran ve nitekim “yerliler – yabancılar” çatışmasının mutad gerilimlerini üreten bir hadisedir. Almanya’nın 1961 – 1973 yılları arasında sürdürdüğü iş gücü alım anlaşması neticesinde gelişen insan hareketliliği, bugün yaklaşık üç milyon Türkiye kökenli bir azınlığın bu ülkedeki varlığının sebebidir. Çoğunluğu Türkler olmakla birlikte, çeşitli etnik kökene ait 16 milyon kadar insan hâlihazırda Almanya’da yaşamaktadır ki bu da toplam nüfusun %20’sine tekabül etmektedir (Foroutan, 2016).

Kendilerini çevreleyen çoğunluk grubundan farklı özellikler gösteren bu azınlık gruplar, göçün getirdiği çatışma ve gerilimler neticesinde pek çok alanda ancak özellikle, kaynak kısıtlılığı yaşanan iş imkanı ve konut tahsisi alanlarında dışlanmaya uğramaktadırlar. Günümüzde, endüstrileşmiş merkez ülkelerde, ülkedeki yasal statüsünden ve kalış süresinden bağımsız olarak, göçmen veya göç

geçmiş olanların dışlanması ve ayrımcılığa uğraması, göç sürecinin normal olarak görüldüğü söylenebilir.

Dışlanma mefhumunu soyutlama yaparak açıklamaya çalıştığımızda, kategorik açıdan açık ve/veya gizli farklar ile sosyal dezavantajlar sonucunda eşit olmayan muameleye maruz kalmak veya bu muamelenin meşrulaştırılması, şeklinde bir tanımlamaya varılabilir. Albert Scherr (2016) dışlanmaya uğrayanların toplum içerisinde, eşit üye statüsünden mahrum bırakıldıklarını ve buradaki fiili ayrımcılığın erk sahibi toplum üyelerince adaletsizlik olarak değil, farklılığın doğası olarak değerlendirildiğini aktarmaktadır.

Her ne kadar dışlanmanın, ayrımcılığın ve eşitsizliğin önünü kesmek için “Eşitlik Yasası”yla:

“Madde 1- ...ırk, etnik köken, cinsiyet, din veya inanç, engellilik, yaş veya cinsel kimliğe dayalı ayrımcılığı önlemek veya ortadan kaldırmak.” (Alman Eşitlik Yasası, 2013)¹

şeklinde düzenlemeler yapılırsa da azınlık toplumlarına mensup bireyler ancak kanun maddelerinde eşit olmakta, bu yasal düzenleme toplumsal hayatın tüm katmanlarına aktarılamamaktadır. Almanya’da dışlanma ve eşitsizlik bilhassa etnik köken ve din üzerinden devam etmektedir. Sauer’in (2019) Türkiye kökenli insanlar üzerine yaptığı bir çalışmaya göre, katılımcıların %59’u etnik kökenlerinden dolayı ayrımcılığa uğradıklarını beyan etmişlerdir. Bu oran 2015’de %53 ve 2010’da %81 olarak belirlenmiştir. Dönemsel iç – dış politik ve ekonomik gelişmeler ile Almanya – Türkiye ilişkileri de bu dalgalanmada etkin olmaktadır.

Almanya’da yaşayan Türkiye kökenli insanlar, sosyo – ekonomik ve yasal statüleri sebebiyle, sosyal alt sınıfa mensup olarak tanımlanmaktadır. Bunu temel sebebi, birinci nesil öncü göçmenlerin tahsilsiz ve vasıfsız olup asgari ücret ile ağır sanayi, inşaat ve madencilik gibi, Almanlarca tercih edilmeyen işlerde istihdam edilmiş olmalarındandır (Unbehaun, 2006). Alman gazeteci Günter Wallraff, birinci nesil Türk işçilerin bu ağır çalışma ve yaşam koşullarını katılımcı gözlem yoluyla araştırıp, belgesel film ve kitap olarak yayınlamış, 80’lerin başında Alman kamuoyunda ciddi tartışmalara yol açmıştır (Wallraff, 1985).

Yukarıda anılan sebeplere bağlı olarak Alman kabul toplumuna Türklerin tam katılımı gerçekleşmemekte, düşük haklar, sosyal izolasyon, dışlanma ve yetersiz eğitim imkanları da bunu izleyen diğer sonuçlar olmaktadır. Anlaşılacağı üzere, 60 yıl ve en az üç nesildir Almanya’da yaşayan Türkler, paradoksal bir süreç yaşamaktadır; alt sınıf olmaları sebebiyle dışlanıyorlar ve dışlandıkları için orta sınıfa geçip statülerini yükseltmiyorlar.

Birinci neslin akabinde, sosyal hayatın aktif birer faili olan iki ve üçüncü nesiller, çoğunluğu Almanya’da doğmuş ve kabul toplumunun dil ve kültürüne hakim olmalarına rağmen, ten ve saç rengi gibi diğer fizyognomik özellikler sebebiyle ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Salentin (2008) ampirik saha çalışmasında fizyognomik farklılıkların, dışlanma ve ayrımcılığa uğrama ihtimalini iki katından daha fazla arttırmakta olduğunu göstermiştir. Bunların yanında Anglo - Sakson çağrışımları olmayan isimler, kıyafet tercihleri ve dini imgeler de dışlanma ihtimalini arttırmaktadır. Bu hipotezi test etmeye yönelik Weichselbaumer’e (2016) ait bir çalışmada, Almanya’da faaliyetlerini sürdüren 1500 şirkete, benzer özelliklere sahip özgeçmişler, farklı isim ve biri başörtülü olmak üzere, aynı şahsın vesikalık fotoğrafı ile iş başvurusunda bulunulmuştur. Bu saha çalışmasına göre; işverenler, başörtülü ve Türkçe bir isim ile yapılan başvuruya %4,2 oranında geri dönüş yapmışlardır. Başörtüsüz ve Türkçe isim ile %13,5 ve başörtüsüz ve Alman bir isimle ise %18,8 oranında geri dönüş sağlamışlardır. Bu veriler Alman işverenlerin, çalışan tercihlerindeki parametrelerin nesnellikten uzaklaştığını ve dini – etnik ayrımcılığa doğru evrildiğini göstermektedir.

¹ Almanya’da kısaca AGG olarak bilinen “Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz” veya “Anti-diskriminierungsgesetz” yasa, 2006 yılında yürürlüğe girmiş ve 2013’de güncellenmiştir.

Göç ve dışlanma üzerine Almanya’da yapılan sistematik saha çalışmaları, dışlanma ve ayrımcılığın hayatın çeşitli alanlarında olduğunu bize göstermektedir. Dolayısıyla göç geçmişi olan kişilerin kabul toplumuna karşı aidiyetlerinden söz edebilmek de oldukça güçtür. Çift taraflı olması icap eden entegrasyon sürecinin sadece göçmenlerin omuzlarına yüklenmesi ve bu çifte standarda rağmen gösterilen çabaların dışlanma ve ayrımcılık ile karşılık görmesi aidiyet bilincinin gelişmemesindeki en büyük etkidir.

Bu çalışmada Almanya’da yaşayan Türklerin dışlanma deneyimleri nesil değişkenine göre karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Araştırma sonucunda birinci, ikinci ve üçüncü nesil Almanya Türkünün kabul toplumunca dışlanmasının benzer ve farklı yönleri ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu sayede uluslar arası göç yaşamış topluluklar ile bunların nesillerinin hangi sürede, ne ölçüde bir dışlanmaya maruz kaldıkları belirlenmiş olacaktır.

2. GÖÇMEN NESİLLER VE DIŞLANMANIN DİNAMİKLERİ

Almanya göçü süreci içinde gelişen nesillerin dışlanmaya maruz kalmalarında iki temel dinamiğin etkin olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki, göçün geçicilikten çıkıp kalıcılığa dönüşürken birinci nesil göçmenin ve onun nesillerinin kabul toplumu içinde tam bir asimilasyona girmeyip, hibrit kültürlü bir kimlik inşa ederek “alana”² girmesidir. İkincisi ise tüm dünyayı etkileyen konjonktürel hadiseler ve bilhassa Almanya – Türkiye ilişkilerinde yaşananlardır.

İbn-i Haldun, eseri olan Mukaddimede, göç eden azınlık bir topluluğun, çoğunluk kabul toplumu içinde geliştireceği dört nesle işaret etmiştir. Sırasıyla “Muhafız, Mübaşir, Mukallit ve Hadim” olarak adlandırdığı bu nesillerin, kabul toplumunun çekirdeği içinde peyderpey eriyerek, dördüncü nesille birlikte asimile olacaklarını ön görmektedir (Dursun, 2013). Benzer yaklaşımı Duncan’ın (1933), “Immigration and Assimilation” adlı çalışmasında görülmektedir. Burada “Three Generation Assimilation Cycle” (Üç nesil asimilasyon döngüsü) teorisini ortaya koymuş, göç sonrası toplumlarında tam bir kültürel asimilasyonun üçüncü nesilde gerçekleştiğini belirtmiştir. Robert Park da (1967) “Race – Relation – Cycle” (Irk ilişkileri döngüsü) teorisi ile azınlıkların nesilden nesle çoğunluğa benzeşeceğini ve rekabet, çatışma, uyum ve asimilasyon aşamaları akabinde köken kültür özelliklerini yitireceklerini belirtmektedir.

Yukarıda değinilen çalışmaların ortak paydası gelişen her yeni neslin, bir yandan baskın çoğunluk kültürünü kabul edeceği ve diğer yandan da köken kültüründen uzaklaşacağıdır. Ancak günümüz dünyası ulaşım ve enformasyon olanakları itibarıyla değerlendirildiğinde, göç sonrasında gelişen toplumsal failin asimile edilmesinin güç olduğu belirgin olarak öne çıkmaktadır. Uydu, internet, kablolu televizyon ve basılı yayınlar üzerinden takip edilebilen Türkiye menşeli yayın ve yapımlar, haberleşme maliyetlerinin azalması ve özel havayolu şirketlerinin rekabetçi pazar ekonomisinin etkisiyle sundukları düşük fiyatlar, Almanya Türkünün takip eden nesillerinde kültürel bir asimilasyonu engellemiş, hibrit kültürlü kimlik inşasının önünü açmıştır.

Teoride, asimile olması gereken yeni nesillerin, hibrit kimlikler üretip köken kültürlerinden kopmamaları, çoğunluk kabul toplumları içerisindeki konumlarını menfi olarak etkilemekte, kabul toplumunca dışlanmaya uğramaktadırlar. İki ve üçüncü nesiller “Gastarbeiter³ çocukları” formundan sıyrılıp “Almanya Türkü”ne dönüşüp ülkenin temel yapıtaşlarından birine evrildikçe, sosyal alanlardaki mücadele kızışmakta ve bu da etnik köken veya din üzerinden çatışmalar doğurmaktadır.

İlişkisel sosyolojinin önde gelen isimlerinden Norbert Elias ve John Scotson’un “Etablierte und Außenseiter” (Yerliler ve Yabancılar) adlı çalışmalarında, çoğunluk kabul toplumu ile azınlık

² Pierre Bourdieu’nun tanımladığı çerçevede kullanılmıştır.

³ 1960 – 70’li yıllarda işçi alım anlaşması neticesinde Almanya’ya giden birinci nesil işçilere verilen isimdir. Misafir işçi olarak tercüme etmek mümkündür.

göçmen topluluk arasında gelişen ilişkiyi süreç parametresi ile diyakronik olarak incelemiş, gruplar arasındaki figürasyonları⁴ ortaya koymuşlardır. Bu çalışmada yerli ve yabancı arasındaki güç farklılıkları azaldıkça, gerilim ve çatışmaların iktisadi olmayan din, etnik kimlik, cinsiyet gibi alanlar üzerinden daha fazla gün ışığına çıkmakta olduğunu belirtmektedirler (Elias & Scotson, 1993). Elias ve Scotson'un tespitleri, Almanlarla bir güç mücadelesine giren ikinci ve üçüncü nesillerin kabul toplumuyla benzeştikçe daha fazla dışlanma ve ayrımcılığa uğradıklarını ifade etmektedir. Kaynak ve konum kıtlığının yarattığı rekabet, bikültürel iki ve üçüncü nesil Almanya Türkünün mücadele sahasına girmesi ile daha da artmaktadır. Elias ve Scotson, beklenenin aksine, azınlık ile çoğunluk arasındaki farkların azalmasıyla, azınlıkların din ve etnik kimliklerinden dolayı dışlanacaklarına işaret etmektedir. Nitekim biz de çalışmamızda bu noktayı tespit ettik.

Almanya Türkünün dışlanma dinamiklerinden ikincisi ise küresel dünyada yaşanan değişik çaptaki uluslar arası gelişme ve gerilimlerin sosyal alanlara tesir etmesidir denebilir. Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından, Berlin Duvarı'nın yıkılması ve 3.10.1990'da Doğu Almanya'nın Batı Almanya'yla resmen birleşmesi de böyle sonuçlar doğuran bir süreci başlatmıştır. Birleşme sonrasındaki Almanya, toplumsal hafızasında unutulmaya yüz tutmuş ırkçılığı yeniden hatırlamış, 90'lı yıllarda yüze yakın insan, etnik kökenlerinden dolayı ırkçı motifli saldırılar sonucunda öldürülmüşlerdir (Pries, 2001). Jürgen Habermas iki Almanya'nın birleşmesi sonrasında yaşanan ayrımcılık ve dışlanmayı, eski Doğu Alman vatandaşlarına hemen verilen, ancak 30 yıldır Almanya'da yaşadığı halde sınava⁵ girmek zorunda bırakılan Türk işçiler üzerinden değerlendirmekte (Habermas, 2017), yaşanan adaletsizliğe ve çifte standarda işaret etmektedir. Alman toplumunun kolektif hafızasında mevcut olan ayrımcılık ve dışlanma iki ülkenin birleşmesiyle görünür olmuştur denilebilir.

Alman kabul toplumunun azınlıkları dışlama eğilimine ivme kazandıran diğer gelişme 11 Eylül 2001 saldırılarıdır. Saldırıların, topyekûn tüm Müslümanlara mâl edilmesi dinler arasında bir kutuplaşma yaratmış, özellikle azınlık olarak yaşayan Müslümanların baskı altında kalmalarına sebep olmuştur (Erdoğan, 2015). Bu süreçte, Anglo – Sakson kültürün hakim olduğu, Avrupa ve Kuzey Amerika'da İslam'ın görünür imgeleri olan camiler, Müslüman mezarlıkları ve başörtülü kadınlar saldırılara maruz kalmışlardır. Nihayetinde Müslüman fail, batının “olağan şüphelisine” dönüştürülmüştür denebilir. “İslamofobi” kavramı da bu saldırılar sonrasında kullanılmaya başlanmıştır. 11 Eylül saldırıları akabinde yapılan bir saha çalışmasında, Alman ev sahiplerinin, Almanya – Türklerine en iyi ihtimal ile “ikinci tercih” olarak evlerini kiralandıkları tespit edilmiş (Gestring vd., 2004) Alman olmayanların konut sahasında dışlandığı belirlenmiştir.

3. ALMANYA GÖÇÜNÜN ÜRETTİĞİ NESİLLER

Göç sonrasında gelişen nesiller, kök kültürün temel değer ve imgelerine sahip olsalar da kimlik inşası süreci içinde yeni özellikler edinme imkânları, onları birbirinden farklı biçimlere sokmaktadır. Göç sonrası toplumların yeni nesilleri bu açıdan birinci nesle göre ciddi farklılıklar göstermektedir. Burada nesillerinden bağımsız olarak, Almanya Türkünün stereo tip bir fail üretmediği, nesillerin göç süreci içinde birbirinden farklılaşarak, spesifik imge ve olgularıyla diğerlerinden ayrıştıkları söylenebilir. Birinci nesil daha Türkiye orijinliken, ikinci ve üçüncü nesillerin kabul toplumuyla etkileştikleri ve kısmen birbirleriyle benzer özellikler gösterdikleri tespiti yanlış olmasa gerek. Zira sosyalizasyon süreçlerinin tamamı veya bir kısmı Almanya'da gerçekleşmiştir. Bu bakımdan iki ve üçüncü nesiller, ulus – aşırı perspektife ve bikültürel veri setlerine sahip birer fail olarak değerlendirilebilir. Ancak analizimiz spesifik parametrelere odaklandığında iki ve üçüncü nesillerin de ayrıt edici, belirgin farklara sahip olduğu görülmektedir.

⁴ Norbert Elias bu kavramla bireylerin çoklu bir arada oluşlarını ve bu bir arada oluşlarını sağlayan karşılıklı bağımlılık örüntüsünü açıklar.

⁵ “Einbürgerungstest” Alman vatandaşlığına sahip olmak isteyen yabancı uyrukluların girmek zorunda olduğu bir sınavdır.

Örneğin Türkiye'ye karşı hissedilen aidiyet bağlamında üçüncü nesil, bir ve ikinci nesle oranla daha düşük bir bağlılık göstermektedir⁶ (Sauer, 2019). Göç sonrası çalışmalarda sıkça kullanılan nesil değişkeni (Gestring vd. 2004, Sauer 2019, Halm & Sauer 2017) sürecin yorumlanması bakımından kritik bir öneme sahiptir. Almanya göçünün ürettiği üç neslin kategorik temel özellikleri şöyle özetlenebilir:

Birinci Nesil: Kimlik inşasının tamamını Türkiye'de gerçekleştirmiş, çoğunluğu kırsal kökenli ve vasıfsız işgücü olarak 25 – 35 yaşlarında Almanya'ya gelmiştir. Ortalama ilkokulun 3. sınıfını bitirmiş, Almanca bilmeyen, dil ve meslek öğrenimine karşısı ilgisi olmayan, batı kültürel normlarına yabancı bir nesildir (Abadan, 1972). Göçün yaşattığı kültürel şoku, kolektif hafızasında “Memleket” imgesini yaşatarak ve diğer göçmenlerle gettolaşarak atlatmaya çalışmıştır. Almanya'daki çalışma hayatının alt tabakasını oluşturmuş, en ağır işlerde çalışmış ancak düşük yaşam beklentisi sebebiyle bunu kanıksamıştır. Birinci nesil, batı yaşantısı içinde asimile olup İslam ve Türklükten kopma endişesiyle yaşamış, hedefledikleri maddi imkanları elde ettikten sonra Türkiye'ye kesin dönüş yapma arzusu ile motive olmuştur. Birçoğu, aile birleşimine kadar eş ve çocuklarından ayrı “Heim” (yurt) denen kamplarda ikamet etmişlerdir.

İkinci Nesil: Bu neslin bir kısmı Türkiye'de doğup – büyüüp Almanya'ya gelmiş, bir kısmı ise Almanya'da doğmuştur. Sosyalizasyon süreçlerinde kesinti ve kültürler arası çatışma yaşayan ikinci nesil, kimlik inşasında ciddi git – geller yaşamıştır. Ailelerin, evlerde - gettolarda inşa ettikleri steril Türkiye mikro kozmosu ile okulda – sokakta Almanya habitatu arasında büyüyen, ikili bir dünyanın insanıdır. Hem Almancaya hem de Türkçeye hakim olduğu gibi Türk ve Alman kültürlerini bilmektedir (Esser, 2001). Bu noktada hibrit kimliğin ilk örneklerini gösterdiği söylenebilir. İki ülkeye karşı da aidiyet hissettiğinden bir aidiyet karmaşası yaşamıştır. Almanlarca “Dolmetscherkinder” (tercüman çocuklar) veya “Brücken Generation” (köprü nesli) olarak tarif edilirler. Bu nesil, Türklerin Almanya'da kalıcı olduğunun göstergesidir.

Üçüncü Nesil: Birinci neslin göç travmasını ve ikinci neslin kimlik karmaşasını görmediğimiz bu nesil, Almanya Türkü ve hibrit kimliğe sahip ebeveynlerce her iki dünyanın gerçekleri ile yetiştirilmişlerdir. Türk – İslam kültürü ile bağları kopmasa da çoklu kültürel öğelerin kendini hissettirdiği, daha batılı ve kendine has bir yaşam tarzını benimsedikleri söylenebilir. Bu nesil daha eğitilmiş, bilingual⁷ dil konseptini içselleştirmiş, kültürler arası referans noktalarıyla barışık, Alman emsalleri ile birlikte sosyalizasyon süreçlerini yaşamış, “Multi – Lokal” bir fail olarak tarif edilebilir (Çağlar, 2000). 60'lı yıllarda başlayan göç sürecinin son halkası olarak değerlendirilen bu nesil, bundan sonraki nesiller için mutad bir stereotip üretmektedir.

Yukarıda kısaca ana hatlarına temas edilen üç neslin birbirinden farklı gerçeklerin faileri olduğu açıktır. Dolayısıyla dışlanma ile karşılaşmaları ve dışlanmayı algılamaları da farklı olmaktadır.

Bu çalışmada Almanya'da yaşayan Türklerin, kabul toplumunca dışlanma ve ayrımcılığa uğramaları nesiller bazında ele alınarak araştırılmıştır. Araştırma hipotezimiz şu şekilde formüle edilmiştir:

H1. Almanya'da yaşayan Türklerin nesilleri ile dışlanma deneyimleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

4. YÖNTEM

60 yılı geride bırakan göç süreci içinde gelişen üç neslin dışlanma - ayrımcılık deneyimleri nicel araştırma deseni kullanılmak suretiyle incelenmiştir. Nesillere ait nicel veriler, diyakronik olgu ve imgeler ile ilişkilendirilmek suretiyle, anlamlandırılmaya çalışılacaktır.

⁶ Birinci nesil 3,55 ; ikinci nesil 3,38; üçüncü nesil 3,34. Değerler 1 (hiç yok) ile 4 (güçlü) aralığında verilmiştir

⁷ Dilbilimde, bireyin iki veya daha fazla dili kullanılması için kullanılan kavramdır.

4.1. Evren ve Örneklem

İnternet üzerinden gerçekleştirilen anketin sonuçları “IBM SPSS 22” programı ile analiz edilmiştir. Almanya’da mukim 316 Almanya Türkünün katıldığı bu çalışmaya göre demografik varyantlar cinsiyet, medeni hal, nesil (yaş), eğitim durumu, doğum yeri, Almanya’ya geliş ve vatandaşlık olarak sıralanmaktadır. Buna göre katılımcıların 141’i kadın, 174’ü erkek ve 1’i diğer seçeneğini işaretlemiştir. Medeni hal değişkeninde katılımcıların 248’i evli, 45’i bekar ve 23’ü diğer seçeneğini işaretlemiştir. Nesil yani yaş değişkeninde 40 katılımcı birinci nesil, 191 katılımcı ikinci nesil ve 85 katılımcı üçüncü nesil olduklarını beyan etmişlerdir. Eğitim değişkeninde okur – yazar 5, kaynaştırma öğrencisi 1, ilköğretim 22, mesleki eğitim 119, lise 73, yükseköğretim 96 olarak gerçekleşmiştir. Doğum yerlerine göre katılımcıların 175’i Türkiye, 134’ü Almanya ve 7’si diğer seçeneğini işaretlemiştir. Almanya’ya geliş değişkenine göre 37’si işçi olarak, 128’i burada doğdum, 66’sı evlenerek, 1’i mülteci, 15’i öğrenci, 9’u tanıdık, 2’si turist-kaçak ve 58’i diğer seçeneğini seçmiştir. Sahip olunan vatandaşlık bakımından 171’i Türk, 101’i Alman, 37’si çifte vatandaş – mavi kart ve 7’si diğer olarak belirlenmiştir.

4.2. Veri Toplama ve Analiz Teknikleri

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak yapılandırılmış bir anket kullanılmıştır. Bu makalede, tamamı 44 sorudan oluşmakta olan anketimizin “Müslüman ve/veya Türk olduğum için dışlandım.” sorusunun analizi 5’li Likert ölçeği üzerinden yapılmıştır. Ölçüğümüzdeki seçenekler; 1- Kesinlikle katılmıyorum, 2- Katılmıyorum, 3- Kararsızım, 4- Katılıyorum, 5- Kesinlikle katılıyorum şeklinde sıralanmaktadır.

İki Değişken için Kay-Kare Testinin (Chi-Square Test X^2) kullanıldığı bu çalışmada grafik ve tablo verileri betimsel analiz ile açıklanmaya çalışılmıştır. Birinci değişkenimiz nesilken, ikinci değişkenimiz anket içerisinde yer alan “Müslüman ve/veya Türk olduğum için dışlandım” önermesi olmuştur.

5. BULGULAR

Ham anket verilerinin işlenmesinden sonra elde edilen tablo aşağıda verilmiştir.

“Müslüman ve/veya Türk olduğum için dışlandım.”

Tablo 1.		1	2	3	4	5	Toplam
Birinci Nesil	N	12	2	8	6	12	40
	%	30	5	20	15	30	
İkinci Nesil	N	25	20	24	34	88	191
	%	13,09	10,47	12,57	17,80	46,07	
Üçüncü Nesil	N	5	11	11	16	42	85
	%	5,88	12,94	12,94	18,82	49,41	
							316

Not: 1-Kesinlikle katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Kararsızım, 4-Katılıyorum,

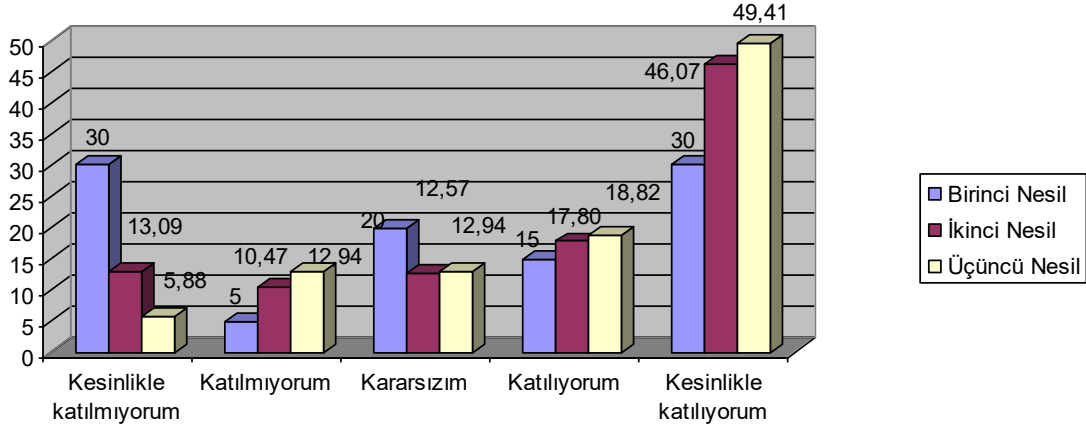
5- Kesinlikle katılıyorum

Tablo 1'e göre, kesinlikle katılmıyorum seçeneği birinci nesilde %30, ikinci nesilde %13,09, üçüncü nesilde %5,88 olarak gerçekleşmiştir. Katılmıyorum seçeneği birinci nesilde %5, ikinci nesilde %10,47 ve üçüncü nesilde %12,94 olarak gerçekleşmiştir. Kararsızım seçeneği birinci nesilde %20, ikinci nesilde %12,57, üçüncü nesilde %12,94 olarak gerçekleşmiştir. Katılıyorum seçeneği birinci nesilde %15, ikinci nesilde %17,80 ve üçüncü nesilde %18,82 olarak gerçekleşmiştir. Kesinlikle katılıyorum seçeneği birinci nesilde %30, ikinci nesilde %46,07, üçüncü nesilde %49,41 olarak gerçekleşmiştir. Kay-Kare Testimiz; $\chi^2(sd=8, n=316) = 17,58, p<0,05$ olarak hesaplanmış ve değişkenler arasında anlamlı bir ilişki görülmüştür. Başka bir ifade ile Almanya'da yaşayan Türklerin nesilleri ile ayrımcılığa - dışlanmaya uğrama hususunda anlamlı bir ilişki vardır ve bu da H1 hipotezimizi doğrulamaktadır.

Grafik 1.

Müslüman ve/veya Türk olduğum için dışlandım

(değerler % olarak verilmiştir)

Grafik 1'in betimsel analizinde en belirgin noktanın, üç neslin "Kesinlikle katılıyorum" tercihindeki kademeli yükselişi olduğu söylenebilir. Anket sorumuzun pozitif ayrışan diğer seçeneği olan "Katılıyorum"da da aynı artış trendi gözlenmektedir, iki ve üçüncü nesiller kademeli olarak hacim kazanmaktadır. Dikkat çeken diğer husus birinci neslin "Kesinlikle katılmıyorum" tercihindeki güçlü negatif ayrışmadır. Üç neslin nicel değerlerini, o neslin karşı karşıya kaldığı veya içinde yetiştikleri gerçekler ile analiz etmek, dışlanmanın dinamiğini ve neden – sonuç ilişkisini anlamamıza yardımcı olacaktır.

60 yıllık Almanya göçü sürecinin yarattığı nesiller, yaşanan konjonktürel hadiseleri farklı şekillerde deneyimlemeleri ve değerlendirmeleri burada net bir şekilde görülebilmektedir. Birinci nesil, içinde yaşadığı dönem itibarıyla dışlanma ve ayrımcılığa nispeten düşük oranda maruz kalmış veya bunun ayırtına varmamış denebilir. Bilindiği üzere, Almanya'nın 50 – 60'lı yıllarda çeşitli ülkelerden davet ettiği göçmen işçiler hem geldikleri ülkelerde ekonomik sorunlar yaşamaktaydılar hem de Almanya'da olumlu bir atmosferde karşılanmışlardır. Örneğin, Köln Tren Garında Alman yetkililerce hediyeler ile karşılanmışlardır⁸. Her ne kadar öncü göçmenler, ortalama bir Alman işçisinin standartlarının çok altında iş ve barınma imkânlarına sahip olsalar da geldikleri ülkelerdeki sosyo – ekonomik sıkıntılardan uzaklaşmış olmaları, yapacakları işlerin ve kalacakları yerlerin önceden planlanmış olması, işsizlik, barınma ve iase gibi sorunları yaşamamış olmaları, dışlanma ve ayrımcılığı göçmen nezdinde görünmez kılmıştır denebilir.

⁸ Almanya'daki Köln - Deutzer Tren Garı, işçi göçünün simge mekanı olarak dimağlarda yer etmiştir. Bir milyonuncu misafir işçi olan Portekizli Armando Rodrigues de Sá'ya da hediyesi olan motosiklet bu tren garında verilmiştir.

Birinci nesil katılımcılarımızın %30'u "Kesinlikle katılıyorum" diyerek dışlandıklarını beyan etmişleridir. Buna pozitif ayrışan "Katılıyorum" seçeneğindeki %15'lik katılım ilave edildiğinde, birinci neslin dışlanma oranı %45 olarak görülmektedir. Tablonun negatif kısmına baktığımızda, "Kesinlikle katılmıyorum" tercihiyle bulunarak dışlanmadıklarını beyan eden katılımcıların %30 ile birinci nesil olduğu dikkati çekmektedir. Bu tercihte etkin olan dinamiklerin, neslin Türkiye'de yetiştiği ortam koşulları, sahip oldukları düşük yaşam beklentileri ve Alman toplumuna adapte olmayıp, adeta silikleşmeleri ve neticesinde dışlanmaya daha az maruz kalmalarıdır, denebilir. İlaveten, 2. Dünya Savaşı'ndan yeni çıkmış olan Alman kabul toplumu, savaş sonrasında yaşadığı toplumsal travma sebebiyle kolektif kimliğini yitirmiş ve kendilerine has ulus milliyetçiliği söyleminden uzaklaşmıştır. Yani çoğunluk Alman toplumu, savaşın acılarını ve yıkımını yaşamış bir ev sahibi belleği ile göçmen işçilerle müspet bir zeminde ilişkiler kurmuştur.

Bir kısmı Türkiye'de, bir kısmı ise Almanya'da doğan ikinci nesil Almanya Türkleri, iktisadi ve sosyal anlamda savaş sonrası travmasını atlatan Alman toplumu içinde sosyalizasyonlarını gerçekleştirmişlerdir. Konut ve iş yerlerinden başka sosyal alanları olmayan bu Müslüman – Türk göçmenlerin çocukları, başta eğitim basamakları olmak üzere hemen her mecrada Alman emsalleri ile değişik düzeylerde ilişkiler kurmuşlar, Alman dilini ve kültürünü içselleştirmişlerdir. Tarif edilen bu şartlar altında yetişen ve sosyalizasyon süreçleri yaşayan bireylerin ayrımcılığa uğradıklarına dair görüşleri grafiğe, kesinlikle katılıyorum %46,07, toplamda, pozitif ayrışan katılıyorum seçeneği ile birlikte %63,87 olarak gerçekleşmiştir. İkinci nesilde bu kanaatin güçlü bir şekilde geliştiği ve birinci nesilden daha yüksek bir değere ulaştığı görülmektedir. Ebeveynlerinden daha yüksek bir yaşam beklentisi içinde olan ikinci neslin, Almanya'ya entegre olmuş ancak hibrit kimlikli Müslüman – Türkler olduklarından dışlandıkları tespiti yanlış olmasa gerek. Elias ve Scotson'un gruplar arasındaki farklılıklar azaldıkça, gerilim ve çatışmaların artacağı öngörüsü, Alman diline - kültürüne hakim, tahsilli ve hibrit kimliğe sahip ikinci neslin dışlanmasında somutlaşmaktadır. İkinci neslin dışlanmasındaki oransal artışın bir başka nedeni de şüphesiz, Berlin Duvarının yıkılıp Batı Almanya'nın Doğu Almanya ile birleşmesi ve ardından yükselişe geçen tarihsel Alman milliyetçiliğinin Almanya'nın politik, ideolojik ve kültürel katmanlarına sirayet etmesidir.

Üçüncü nesil, birinci ve ikinci nesilden devraldığı bakiye ile birlikte 11 Eylül 2001 saldırılarını da hayatına dâhil etmek zorunda kalmıştır. Tüm dünyayı etkileyen bu hadise sonrasında İslam, topyekûn bir tahakküm altına girmiş, batı dünyasının olağan şüphelisine dönüşmüştür. 1990 - 2000'li yılların nesli olan üçüncü nesil, bu anlamda ayrımcılığa en fazla uğradığını belirten nesil olmuş, kesinlikle katılıyorum seçeneği %49,41, katılıyorum seçeneği ile birlikte %68,24 olarak pozitif ayrılmışlardır. Yekûna bakıldığında üçüncü neslin, birinci ve ikinci nesle oranla Almanya'yla daha yüksek bir tümleşiklik gösterdiği ve bununla birlikte bilim, iş hayatı, spor, sanat ve siyaset gibi tüm sosyal alanlarda etkin birer faile dönüştüğü açıktır. Kabul toplumunun entegrasyon beklentisini karşılayan bu neslin, öncü nesillerinden daha yüksek bir dışlanma oranı vermesi, Avrupa sahasının genelinde görünen İslamofobik tutumun ve etnik milliyetçi akımlar ile açıklanabilir. Bilişsel ve kültürel anlamda ortalama bir Alman ile farkların kapanması da Elias ve Scotson'un belirttiği gibi dışlanma dinamiklerine ivme kazandırmıştır.

6. SONUÇ ve TARTIŞMA

Savaş sonrası iş gücü ihtiyacını gidermek için başlayan insan hareketliliği, göç eden Türklerin yaşantısı bakımından farklı dönemsel özellikler göstermektedir. Alman dilini ve kültürünü bilmeyen, hedeflediği parayı biriktirip, mümkün olan en kısa sürede Türkiye'ye dönmek isteyen birinci neslin bilingual, hibrit kimlikli, çok aidiyetli ve multi – lokal yaşantıya sahip çocukları ve torunları olmuştur. Yeni nesillerdeki bu keskin değişim ve dönüşüm, kabul toplumunca beklenen

entegrasyonu getirirse de dışlanma – ayrımcılık mekanizmasını da ivmelendirmiştir. Kabul toplumuna entegre olan göç sonrası nesillerin, öncülerine oranla daha fazla dışlanma deneyimi yaşamalarına dair literatürdeki veriler, bizim çalışmamızla örtüşmektedir (Sauer, 2019). Entegrasyona paralel olarak, iki Almanya'nın birleşmesi ve 11 Eylül saldırıları da dışlanma dinamiklerini süreç içinde ve üstüne katarak büyümüşdür denebilir.

Hangi süre ve şartlarda olursa olsun, işçi göçünün bir sonucu olarak Almanya Türkleri, Almanya'yı kendilerine yaşam alanı seçmiş ve ülkenin bir parçası olmuşlardır. Alman ulus devletinin bir parçası olan yabancı kökenlere sahip bu birey veya kurumlarının dışlanmasını, ayrımcılığa veya ırkçı saldırıya uğraması, akla ister – istemez kolektif hafızada saklı kalan bazı uygulamaların unutulmamış olduğunu düşündürmektedir. Bilhassa, bugün Alman siyasi yaşamının bir parçası olan ve ırkçı söylemi ile bilinen AFD⁹ partisinin mecliste temsil kabiliyeti elde etmesi düşüncelerimizi desteklemektedir. Aynı doğrultuda, eski İçişleri Bakanı Otto Georg Schily'nin (1998 – 2005) “Assimilation ist die beste Integration” (En iyi entegrasyon, asimilasyondur) şeklindeki beyanati ya da eski Merkez Bankası başkanı Thilo Sarrazin'in “Deutschland Schafft Sich Ab” (Almanya kendini Yok Ediyor) ve “Feindliche Übernahme: Wie der Islam den Fortschritt behindert und die Gesellschaft bedroht” (Düşmanca Teslim Alma: İslam gelişmeyi nasıl engelliyor ve toplumu nasıl tehdit ediyor.) adlı kitapları, bazı siyasilerin göç sonrası toplumu popülist perspektiften değerlendirdiklerini bize göstermektedir. Dolayısıyla, aleni olmamakla birlikte, kabul toplumunun ötekileştirme tavır ve davranışı zımnen mevcuttur ve uygun koşullarda marjinalize olmuş bireylerce hayata geçirilir denebilir. 1930'ların “Juden raus” (Yahudiler defolun) retoriğinin 1980'lerde “Türken raus” haline dönüşmesi bunun en somut örneğidir.

Bir göç ülkesi olan Almanya'nın eski Başbakanı Angela Merkel, Polonya kökenli bir ailenin dördüncü nesil üyesidir. Göç ve entegrasyon konusunda sorulan bir soru üzerine “Göç ne zaman biter? İnsanlar nesillerdir burada yaşamalarına, çalışmalarına ve kariyer yapmalarına rağmen, görünüşlerinden dolayı kökenleri sorulmaktadır ve bu da insanları çileden çıkarmaktadır. Bana artık kimse bu soruyu sormuyor.” şeklinde bir cevap vermiş, dışlanmaya karşı umut verici bir tutum sergilemiştir.

Almanya'da göç, müspet veya menfi tüm siyasilerin gündeminde yer teşkil etmekte, dışlanma ve ayrımcılık yasalar ile düzenlenmeye çalışılmaktadır. Ancak konunun özüne baktığımızda, Almanya'nın göç ve dışlanmanın getirdiği problemleri çözmeye gayretinden ziyade, daha çok açık fikirli, aydınlanmış bir demokrasi iddiasındaki başarısızlığı ile yüzleştiğini görmekteyiz. Berlin Humboldt - Üniversitesi'nden Naika Foroutan bu konuda “Göç; çirkinleştirmemizi ve öfkemizi, bunu bize gösteren elçiden aldığımız gerçeğini gösteren aynadır aslında.” (Foroutan, 2019) demektedir. Gizli ve açık farklılıklarıyla Almanya Türkünün her neslinin, çoğunluk toplumunun çirkinleşmesiyle daha fazla baş etmek zorunda kaldığı bu araştırmada gösterilmeye çalışılmıştır.

Bundan sonra yapılacak çalışmalarda, Alman kabul toplumunun ayrımcılık ve dışlama dinamiklerini tetikleyen kültürel ve konjonktürel faktörlerin, dördüncü nesilde de etkin olup olmadığının incelenmesi, Almanya Türklerinin yakın gelecekte karşılaşabilecekleri olası çatışma ve gerilimler hakkında genellenebilir bilgilere ulaşılmasını sağlayacaktır.

⁹ “Alternative für Deutschland” partisi 2019 Meclis seçimlerinde %12'lik bir oy oranına ulaşmıştır.

KAYNAKÇA

- Abadan, N. (1972). “Yurt Dışına Göçen Türk İş Gücü ve Dönüş Eğilimleri”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, sayı 27: 183 – 206.
- Çağlar, A. (2000). “Tireli kimlikler: Teori ve yöneme ilişkin bazı arayışlar”, Toplum ve Bilim Dergisi, sayı 84: 129 – 151.
- Duncan, H. G. (1933). “Immigration and Assimilation”, International Affairs Dergisi, sayı 13: 852–853.
- Elias, N. & Scotson, J. (1993). Etablierte und Außenseiter, Suhrkamp Yayınları, Baden – Baden.
- Erdoğan, M. (2015). “Avrupa’da Türkiye Kökenli Göçmenler ve ‘Euro-Turks-Barometre’ Araştırmaları”, Göç Araştırmaları Dergisi, sayı: 1 (Ocak- Haziran): 108–148.
- Esser, H. (2001). Integration und ethnische Schichtung. Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung, Mannheim.
- Foroutan, N. (2016). “Integration in der postmigrantischen Gesellschaft”. Hannover Göç Konferansı, 27.08.2016, Hannover.
- Foroutan, N. (2019). Die postmigrantische Gesellschaft: ein Versprechen der pluralen Demokratie. Transcript Verlag, Bielefeld.
- Gestring, N.; Janßen, A.; Polat, A. & Siebel, W. (2004). “Die zweite Generation türkischer Migranten”, Einblick dergisi, sayı 40 (Sonbahar): 8 – 12.
- Habermas, J. (1997). Öteki Olmak, Ötekiyle Yaşamak. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Halm, D. & Sauer, M. (2017). Muslime in Europa: Integriert, aber nicht akzeptiert? Bertelsmann Vakfı yayınları, Berlin.
- İbn-i Haldun (2013). Mukaddime (Çev. Turan Dursun). Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Park, R. E. (1967). On Social Control and Collective Behaviour. Chicago Üniversitesi Yayınları, Chicago.
- Pries, L. (2001). “Migration und Integration in Zeiten der Transnationalisierung oder: Warum braucht Deutschland eine ‚Kulturrevolution?‘”, Zeitschrift für Migration und soziale Arbeit, sayı 1: 14 – 19.
- Salentin, K. (2008). “Diskriminierungserfahrungen ethnischer Minderheiten in der Bundesrepublik”. (Ed. Groenemeyer A. & Wieseler S.), Soziologie sozialer Probleme und sozialer Kontrolle: Realitäten, Repräsentationen und Politik, ss. 515–526. VS Verlag für Sozialwissenschaft, Wiesbaden.
- Sauer, M. (2019). 20 Jahre Mehrthemenbefragung Integration und Partizipation türkeistämmiger Zugewanderter in Nordrhein-Westfalen 1999 bis 2019. Stiftung Zentrum für Türkeistudien und Integrationsforschung, Essen.
- Scherr, A. (2016). Diskriminierung/Antidiskriminierung – Begriffe und Grundlagen, Bundeszentrale für Politische Bildung, Berlin.
- Unbehaun, H. (2006). “Wirtschaftliche Integration von Muslimen türkischer Herkunft”. (Ed. Bendel P. & Hildebrandt M.), Integration von Muslimen, ss. 117 – 137. Alitera Yayınları, München.
- Wallraff, G. (1985). En Altakiler. Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Weichselbaumer, D. (2016). “Discrimination against Female Migrants Wearing Headscarves”, Johannes Kepler Üniversitesi, Forschungsinstitut zur Zukunft, No: 10217, Linz.